

Įvadas. Tapatybė erdvėje ir laike: kintantys regionai

Vida Savoniakaitė

Vykstant Europos integracijos ir kitimo procesams, etnologai, socialiniai antropologai susiduria su kintančiomis kultūrinių ir socialinių savitumų ribomis. Socialinių grupių vietiniai kultūriniai savitumai kinta geografiniuose, kultūriniuose ir naujuose politiniuose bei ekonominiuose regionuose. Šiuolaikinio žmogaus – išsiveržiančio iš mažos kultūrinės erdvės ribų, atsiduriančio informacijos ir globalizacijos virsmuose, naujuose socialiniuose judėjimuose – požiūris į save, savo istoriją, kultūros paveldą, kultūros politiką kinta. Moksle iškyla nauja žmonių tapatybės priklausomybės savitai erdvei, vietai ir savitam kultūriniam regionui tam tikru laiku problema. Kaip siejasi bendruomenių tapatybė su savitu laikišku kultūros paveldu? Kokių būdu kultūra išlieka ne tik tapatybės ženklu, bet ir valstybės, bendruomenės ar atskirų individų įvairialypėje vertybėje žinių ekonomikos, edukacijos, regionų integracijos ir išlikimo procesuose bei turizmo plėtros strategijose? Kaip informacija ir migracija, valstybės politika ir reformos, kapitalas ir technologijos veikia bendruomenes? Straipsnyje sieksime atskleisti, kokie įvairūs yra regiono diskursai istoriniuose ir šiuolaikiniuose etnologų, antropologų, folkloristų atliekamuose kultūros tyrimuose. Teigiame, kad tiriant tapatybę ypač svarbu atkreipti dėmesį į žmonių savęs ar kito regioninį tapatumą, etniškumą, kultūros paveldą erdvės ir laiko požiūriu.

Dr. Vida Savoniakaitė, Lietuvos istorijos institutas, Etnologijos skyrius, Kražių 5, LT-01108 Vilnius, el. paštas: svida@ktl.mii.lt

Šiuolaikinės tapatybės ar kultūros, siejamos su geografine vieta ar regionu, tyrimai yra problemiški dėl to, kad daugeliu požiūrių „vietos“ mes negalime apibrėžti vienareikšmiškai. Pirmiausia mažiau industrijos, globalizacijos ir šiuolaikinės komunikacijos paveiktose valstybėse, regionuose ar vietovėse žmonių kultūra turi glaudesnių ryšių su konkrečios geografinės vietos kultūros paveldu. Čia mes esame tam tikroje „vietoje“ taip, kaip esame tam tikru laiku ir esame tam tikros kultūros dalis. Šiuolaikiškiausios ekonomikos centruose kultūros reiškiniai daugeliu požiūrių yra atitolę nuo konkrečios vietos kultūros paveldo. Patys įvairiausi globalizacijos procesų padariniai daro įtaką vietos

kultūrai, žmonių kultūrinėms vertybėms, tapatybėms ir pan. Dėl to „vieta“ laikoma „daugiaviete“ ir „daugiabalse“ (Rodman 2003).

Regioniniai tyrimai iš esmės atskleidžia erdvinius ryšius ir tam tikras konkrečios vietos ypatybes. Erdvei apibrėžti dar vartojamas terminas „gyvenamoji erdvė“. Regionas ir vieta gali būti suvokiami kaip sinonimai. Šiuo atveju vieta apibrėžiama kaip savitas kultūrinis regionas ir kaip socialiai sukonstruota erdvinė patirtis.

Be to, teigiama, kad iš dalies vieta yra daugiau negu lokalumas. Vieta atveria galimybę veiksmui, kitaip tariant, ji yra pakopa vyksmui (pavyzdžiui, socioekonominiam veiksmui: prekybos tinklams ir pan.). Atsiranda nauji teoriniai diskursai kaip „vietos jausmas“, kaip „kultūriškai ir socialiai praktikoje sukonstruota vieta“ (Rodman 2003: 206–207). Geografija gali tapti tik konkrečios vietos metafora.

Regionams būdingi topologiniai stereotipai. Savitos idėjos reprezentuoja vietų esmę. Šias vietas galime atpažinti tam tikru momentu, kai gyvuoja jas išskiriančios idėjos. Toks vietos nustatymas vadinamas „momentine lokalizacija“. Kita vertus, šiandien tos pačios vietos gali būti lokalsios ir kartu globalios. Kiekvienam individui vieta yra unikali realybė, jis dalijasi su kitais individualiais savo suvokimu ir tam tikra prasme savitai apibrėžia vietoves. Šios yra susijusios su istorine individų patirtimi. Žmonių ir vietų priklausomybė, kurią Anthony Giddensas (Giddens 1990:102) vadina „pasitikėjimo aplinka“, susaistyta giminytės ryšiais, vietos bendruomenėmis, kosmologija ir tradicijomis, priklausančiomis nuo vietos.

Vieta geriausiai matyti kaip lokali. Apskritai yra keliamas klausimas, ar vieta gali būti antropologinė sąvoka. Jos apibrėžimas vien tik antropologiniu pagrindu tampa problema. Labai sunku atsekti „prigimtinus“ dėmenis (Appadurai 2003), socialinių konstrukcijų pokyčius, „kito“ įtakas. Regioniniai pasauliai „konstruojami patirtimi“. Erdvė dažnai tampa tik rėmu veikti ar kurti lokalumą. Specifinės vietos įtraukia vieną kurią nors vietą į kitą platesnę geografinį kontekstą. Istorijos įvykis siejamas su vietos naratyvumu bei įvairių požiūrių sinteze, fenomenologinėmis konstrukcijomis, socialinių ryšių kalba. Su vieta, anot Giddenso (Giddens 1990: 18), siejamos tradicinės ikimoderniosios visuomenės. Vietos aprašymui yra svarbūs postmodernūs peizažai.

„Multilokalumas“ turi keletą požymių. Pirmiausia tai „decentralizuota analizė“, kai stengiamasi suvokti vietovės konstrukciją kaip daugialypę ir eurocentrinę. Antra, multilokalumo tyrimams reikia pačių įvairiausių palyginimų. Trečia, multilokalumas atspindi įvairius ryšius su vietovėmis. Galiausiai kiekvienas fizinis peizažas gali būti multilokalus tuo atžvilgiu, kad išreiškia skirtingų vartotojų požiūrius.

Iškyla naujas klausimas: kaip regionas susijęs su vieta ir koku būdu jis apibrėžiamas kaip globalios erdvės dalis? Šiame „Lietuvos Etnologijos“ tome

pateikti tyrimai parodys, kiek šis apibrėžimas priklauso nuo geografinio taško istorinės, industrinės, politinės, ekonominės ar kitos savitos situacijos. Etnografinio regiono¹ kultūros savitumas – turbūt ilgiausiai įvairiausiai aspektais nagrinėta ir nagrinėjama problema Lietuvoje. Tikslas – atskleisti, kaip šiuolaikiniame etnologijos ir socialinės antropologijos moksle kinta regiono diskursai. Jau Irenos Reginos Merkienės požiūris į lokalinę kultūrą kaip „tam tikros pasaulio dalies gyvenimo būdą“ (p. 40) ir visi čia pateikti regiono sąvokos apibrėžimai rodo, kad šiandien negalime apibrėžti kultūrinio regiono vienareikšmiškai, jis kinta kaip globalios kultūros dalis. Regionai tapatinami su šiuolaikinės globalizacijos ir glocalizacijos ekonominiais procesais, jie neatskiriami nuo erdvės bei konkrečios vietos tyrimų ir siejami su istoriniais ekonominiais procesais, su etnografiniais regionais, su nacionaline valstybe, su nacionalinės valstybės dalimi ir žmonių bendrumo jausmu. Manau, kad šiandien regioninės tapatybės tyrimus reikia sieti su laikiškai išskylančiomis erdvės ir vietos problemomis.

Erdvė, regionas, vieta

XX a. dešimtajame dešimtmetyje humanitariniuose bei socialiniuose moksluose vėl plačiai susidomėta problemomis, susijusiomis su erdve ir vieta, nors regionas yra rečiau sutinkama sąvoka. Neseniai išleistoje Seta M. Low ir Denise Lawence-Zúñiga sudarytoje knygoje *Erdvės ir vietos antropologija: fiksuoti kultūrą* (Low ir Lawence-Zúñiga 2003) labai plačiai teoriniu požiūriu stengiamasi pažvelgti į temines, su regionu susijusias kategorijas. Šios apibendrintai vadinamos ikūnytomis erdvėmis, lyčių erdvėmis, aprašytais/išraižytais erdvėmis, kovojančiomis erdvėmis, transnacionalinėmis erdvėmis ir erdvių taktikomis. Erdvės ir vietos problematika atskleista per ikūnytas ar (iš)reikštas erdves. Ikūnyta erdvė laikoma vieta, kur žmogaus patirtis ir sąmonė įgauna materialią ir erdvinę formą. Erdvė kuriama individų orientacijomis, jų kalba ir požiūriu ir aplinką. Viena vertus, daug kultūros teorijų yra paremtos lingvistiniais modeliais (Hall 2003: 53). Kita vertus, regioną apibrėžia materialinė kultūra. Ji glaudžiai siejasi su rinka, paklausa rinkoje ar nedideliame turguje bei rinkos atnešamomis naujovėmis. Be to, šventi daiktai, mitologija, tikėjimai, rašyti

¹ Regionas (lot. *regio*) – tai kraštas, sritis, didelis savitas teritorinis vienetas (gamtinis, ekonominis, politinis); kurio nors krašto, srities, rajono landšaftų kompleksas (*Tarptautinių...* 1985: 418–419). Regionizmas – tendencija labiau rūpintis savo regiono negu visos šalies interesais; politinė ir socialinė doktrina, kurios principas – sudaryti savo šalyje ekonomines, kultūrinės ir politines sąlygas, palankias vien tam tikroms regioninėms visuomenės grupėms (*Tarptautinių...* 1985: 418–419). Regionizmo problemas, kurios pastaruoju dešimtmečiu išryškėjo Žemaitijoje, etnologiniu požiūriu tyrinėja Petras Kalnius (Kalnius 2002). Autorius pateikė ne vieną atsakymą ir paaiškinimą, koks Žemaitijoje gyvenančių žmonių požiūris į savo kalbą, kultūrą.

ir piešti ženklai kuria ypatingas vietas. Šiuo požiūriu erdvė negali būti statiška, sienos negali būti fiksuotos, jos reliatyvios laiko požiūriu. Vietą apibrėžia asocijuota kultūros reiškinių reikšmė ir etimologiškai asociatyvūs terminai, vieta gali būti įvairiai apibrėžiama lingvistiniu požiūriu. Etninės grupės, šnekančios ta pačia kalba, taip pat gali būti skirtingos įvairiuose regionuose.

Vietos, lokalsios kultūros (kurias apibrėžia savita kalba, individų požiūris į aplinką ir istoriją, socialiniai procesai, materialinė kultūra, moraliniai, su vieta besisiejantys vaizdiniai, istoriniai simboliai ir kultūros paveldas bei kiti dalykai) tyrimai šiuolaikinėje Europoje turi daug bendrumų. Skirtingi požiūriai išryškėja etnografiniuose lauko tyrimuose ir tyrimų metodologijose. Vienas iš skirtumų – tai kitoks požiūris į regiono kultūros paveldą tarp vokiškai kalbančių Europos etnologijos ir antropologijos atstovų (žr. p. 58). Priešingai, tirti plačiau, ypač ekonominių, regionų globalizaciją, glokalizaciją daugiausia yra postmodernios vakarietiškos minties prioritetas. Globalizacijos tyrimai Lietuvos etnologijoje daugiausia susiję su konkrečios lokalsios kultūros ar kintančių socialinių procesų analize.

Viena vertus, etnologo, antropologo nuomone, savitos kultūros pažinimas yra neįmanomas be etnografijos (Barth 1969; Geertz 1973). Pasak Anthony'o Coheno, vietos etnografija laikoma visuma nuomonių apie tai, kaip „žmonės išreiškia ar patiria savo skirtumus ir kitų“ ir „kokiais būdais žmonės išreiškia savo prisirišimą prie vietovės“ (Cohen 1982: 2). Vieta yra kuriama. Kaip tai daroma? Žmonės kalba apie savo tapatybes, jų priklausomybę nuo vietovėje paplitusios kultūros, kurią tirti padeda etnografija. Toks kultūros pažinimo būdas turi bendrumų su šiuolaikinės lokalsios istorijos tyrimų diskursais – mat, pasak Alvydo Nikžentaičio, aktualu šiuolaikiniame Lietuvos moksle „tirti kaimą, o ne rašyti apie kaimą“ (Nikžentaitis 2005: 13). Kita vertus, šie dėmenys yra tiesiogiai susiję su valstybės institucijų veikla. Visais atvejais susidursime su nuomonių pliuralizmu: regionas aptariamas kaip geografinė sąvoka, kaip konkretaus istorinio proceso padarinys, reformuotas politinių ir ekonominių jėgų, kaip savita emocinė žmonių išraiška arba daug reikšmių turinti erdvė, įvairiausiai formuojama ten gyvenančių žmonių istorinėmis, socialinėmis ar jų šeimų atmintimis bei patirtimis.

Europos etnologijoje vieta, pavyzdžiui, namai, gali būti ne tik praktinis, bet ir moralinis vaizdinys (Löfgren 2003: 144). Istorijoje žinomas namų ir gražių meilės sąvokų tapatinimas, namų idealai siejami su intymumo ir privatumo idėjomis. Jausmai namams apibūdinami kaip namų ilgesys, meilė namams; iškeliami, sureikšminami ar dar kaip interpretuojami namų darbo daiktai ir produktai. Vakarų kultūroje bendras namų ir šeimos supratimas yra simboli-

nės metaforos. Kultūriniai procesai demonstruoja dominuojančią kultūrą ir požiūrį į pasaulį istorinėje perspektyvoje.

Vieta asocijuojasi su materialiais reiškiniais. Pavyzdžiui, minėti namų darbo daiktai ar produktai siejami su tradicijomis: per juos pažįstamos ir kuriamos tradicijos. Nuo namų tradicijų pereinama į platesnius vandenius – ieškoma kaimo ar miesto regiono savitumų ir pagal tradicijos išplitimą nustatoma tam tikra vieta. Tai vienas plačiausiai nagrinėtų klausimų Lietuvos etnologijoje ir, ko gero, daugelyje Europos ir pasaulio šalių.

Lietuvoje plačiai tyrinėti kai kurių vietovių, etnografinių regionų materialūs reiškiniai ir tradicijos (pavyzdžiui, Merkienė 1998; Milius 1959; Šaknys 2001). Lietuvių etnologijoje regionas dažniausiai buvo geografinė sąvoka. Etnologai regiono kultūros savitumą paprastai apibrėžia remdamiesi tam tikra savita, dažniausiai etnine kultūra. Tai ilgą laiką besiformavusi bendruomenės gyvenimo normų ir papročių visuma. Buvo studijuojama materialinės ir dvasinės kultūros laikinė ir erdvinė raida. Ieškota jų pirmykščių ištakų, jų kontaktų su kitomis kultūromis. Ieškota priežasčių, dėl kurių kito kultūros elementai. Daugelyje studijų gilintasi, kaip šie kultūros elementai formavosi istorijoje, kas lėmė jų raidą. Kultūros raida buvo viena svarbiausių problemų studijuojant konkretaus geografinio regiono etninę kultūrą.

Kaip kuriama vieta? Regioną išskiria kultūros paveldas. Vietą apibrėžia dominuojanti religija. Vietos savitumą kuria žmonės, kurie joje gyvena. Galiausiai patys žmonės kuria reikšmes turinčius ryšius konkrečioje vietovėje ar už jos ribų. Žmonės transformuoja „erdvę“ į „vietą“. Erdvėje tarsi išlieka jų „atsiminimai“ apie žmones ir istorinius įvykius. Egzistuoja ryšys tarp žmonių ir jų natūralios bei sukurtos aplinkos. Kultūros architektonika suprantama per socialinę, kosmologinę erdvę. Egzistuoja nuo vietos priklausanti tapatybė. Simbolio problema yra simbolių žadinančių struktūrų problema. Šventose vietose slypi kertiniai plačiai žinomi simboliai (Fernandez 2003: 187). Tai tik keletas simbolinės antropologijos požiūrių, kurie turėjo atgarsių (Tumėnas 2003) ir Lietuvoje.

Erdvę galime vertinti ne tik kaip fizikinę, bet ir kaip „socialinę pasaulį“. Erdvė suvokiama per „socialinių ir personalinių patirčių faktų vertes“. Émile'is Durkheimas ir Marcelis Maussas pirmieji į sociologinę teoriją įtraukė „socialinės erdvės“ sampratą. Tai buvo H. Spencerio, L. H. Morgano idėjų intelektualaus diskurso tęsimas. Jie suvokė lokalumą kaip principą, kuris padeda struktūrinti socialinius ryšius (Kuper 2003: 247–248).

Šis požiūris yra labai artimas Lietuvos etnologams. Domėtasi socialiniu papročiu, ritualu (Vyšniauskaitė, Kalnius, Paukštytė 1995). Istoriskai vieni pagrindinių regiono tyrimų klausimų Lietuvoje buvo kultūros bruožų tipizacija,

genezė, išplitimas, raida ir jos priežastys bei padariniai. Domėtasi kultūros asimiliacija ir plitimu. Kultūros įvairovė (Čiubrinskas 1998) buvo aiškinama akivaizdžiais kalbos skirtumais, kintančiomis technologijomis ir ideologijomis. Kokia mano kultūra? Kuo aš galiu pasigirti kitiems? Kuo aš skiriuosi savo papročiais nuo kitų? Ką aš turiu žinoti apie savo kultūrą? Kokios mano kultūros šaknys? Tai klausimai, apie kuriuos vaikai sužinodavo mokykloje, studentai – universitetuose, o sėsliai gyvenantys žmonės juos kasdienybėje tarsi savaimė buities, šeimos bei kalendoriniais papročiais perduodavo vieni kitiems. Be abejonės, tai buvo kultūra apibrėžtas vietos, krašto ar didesnio teritorinio vienetų savitumas. Šie teritoriniai kultūros savitumai buvo kuriami ir perkuriami, buvo kaupiami jų saviti bruožai, konkretūs papročio ar, kitais žodžiais tariant, konkretaus ritualo elementai puoselėjami bei perduodami iš kartos į kartą. Kultūros išplitimu buvo išryškinamos kultūrinių regionų ar kraštų teritorinės ribos, kurios išiliedavo į didesnes administracinių, ekonominių ir politinių vietų ribas. Etninės kultūros bruožai ir savito folkloro fiksavimas siejosi (o kartais ir nesutapdavo) su kalbos dialekto paplitimu. Etninės kultūros iškėlimas ar deklaravimas daugeliu atvejų atspindėjo žmonių daugumos nacionalistines idėjas (Čepaitienė 2001, Savoniakaitė 2001; Savoniakaitė 2003), tautiškumą. Lietuviškieji kultūros ženklai siejosi su politiniais ir administraciniais reiškiniais. Plėtojantis profesionaliajai kultūrai, plintant migracijai, žiniasklaidai, tie patys kultūros elementai peršokdavo savo vietos ar regiono ribas ir daugelyje pasaulio vietų (Lash and Urry 1999) susidarydavo ir susidaro nauji kultūriniai regionai.

Globalios erdvės

Pasak Arjun Appadurai, erdvės problema – tai „kultūriškai apibrėžtos vietovės, apie kurią pasakoja etnografai, problema“. Atpažinti vietoves yra taip pat sudėtinga, kaip ir atpažinti „vienbalsius“ ar „daugiabalsius“ balsus. Šiaip ar taip, vieta yra požiūrių į ją sintezė. „Daugiabalsiškumas“ priklauso nuo skirtingų socialinių regioninės ir gyvenamosios erdvės konstrukcijų. Pirma, eurocentrinio požiūriu „multilokalumas“ reiškia žiūrėti į vietas „kito“ požiūriu. Antra, tiriant „multilokalumą“, būtina lyginamoji vietos analizė. Trečia, „multilokalumas“ rodo tam tikros vietos ryšius su kitomis vietomis. Galiausiai vienas fizinis peizažas gali būti multilokalus tuo požiūriu, kad jis išreiškia daugiareikšmes vietas skirtingų jos vartotojų akimis (Rodman 2003: 208, 212). Viena vieta gali būti labai skirtingai suvokiama. Pirmas žingsnis pažinti erdvę – socialiai ją konstruoti. Kraštovaizdis yra suvokiamas kaip vietos „rėmai“ vietos kūrimo ir vietos jausmo problemoms tirti (Gray 2003: 226).

Teorinėje mintyje žinoma „kovojančių vietų“ – vietų, kur vyksta socialiniai konfliktai, kur visuomenei yra svarbūs kalbos ir politikos, mito, erdvės ir virtua-

lumo dėmenys, – sąvoka. Vieta yra kuriama žmogaus, tarsi pasaulio kurti savitas kultūras. Jis kovoja ir konstruoja pasaulį, kad šis neprarastų tęstinumo. „Atviros“ vietos priklauso nuo rinkos ir kapitalo. „Kovojančios“ vietos materialia išraiška asimiliuoja dominuojančią kultūrą. Globalizacija veikia regioninius, nacionalinius ir tarpnacionalinius žmonių srautus (Castells 2000). Rinkos nukreipia žmonių ryšius. Žmonių kultūra ir kalba yra rinkos organizavimo, valdymo ir pan. „strateginiai įrankiai“. Galima savotiškai apibrėžti, kad rinka ir vieta sąveikauja, būtent – tai savotiška kultūros reikšmių, ekonominių procesų sąveika. Pavyzdžiui, miestai – tai vietos, kurios veikia ir organizuoja globalių ryšių tinklus (Bestor 2003: 314–318).

Šiandien labai svarbios yra transnacionalinės, globalios erdvės. Transnacionalizmas keičia sąvoką „lokalus“. Išnykus kolonializmui, kinta nacionalizmo konstrukcijos. Keičiasi „vietos kūrimo“ sampratos, nes bendruomenės priklauso Benedicto Andersono (Anderson 1999) apibrėžtomis „įsivaizduojamoms bendruomenėms“. Europos bendruomenės kūrimas yra transnacionalizmo pavyzdys. Transnacionalizme glūdi pagarba regionalizmui ar etniniam judėjimui (Gupta 2003: 326; Gupta and Ferguson 2004).

Lietuvoje galima stebėti žemaičių kaip etninio regiono gyventojų kalbą, tapatybes, kultūrą ir nacionalistines nuotaikas, ar, kitais žodžiais tariant, regioninio nacionalizmo gaidesles (Kalnietis 2002). Tai dar sykį patvirtina glaudų lietuvių tapatybės ryšį su jų etnine žeme, kitaip tariant, su etnografiniu regionu ar gimtąja vieta, kur bendruomenės gyvenimo erdvė glaudžiai pinasi su šeimos tradicijomis, mokykla ir uždara aplinka.

Galiausiai regiono apibrėžimas yra glaudžiai susijęs su erdvių tarpusavio santykiais. Šiuolaikiniame pasaulyje lokalumo kūrimas susideda iš įvairių asociacijų, mažai žinomų istorijų, daugelio žinomų erdvių ir vietų, kurios dažniausiai siejasi su nacionalinių valstybių projektais. Lokalaus gyvenimo prigimtis – plėtotis iš dalies (kaip kontrastui kitiems lokalumams) gaminant savo išskirtinumo produktus (erdvinius, socialinius ir techninius), kurie žmonėms nebesuprantami dėl įvykusios erdvinės ir socialinės standartizacijos.

Paradoksalu, žmonijos judėjimo charakteristikos dabartiniame pasaulyje yra daugiau nukreiptos į nacionalinę valstybę, o ne į lokalius subjektus ar lokalų gyvenimą. Žmogaus judėjimą daugeliu požiūrių lemia jo ekonominės galimybės. Žmonių judėjimą veikia jo nuolatinis darbas (pavyzdžiui, kareivių, naftininkų, žemės ūkio darbininkų ir pan. darbo pobūdis). Turizmas, laisvosios prekybos zonos, iš svetur atklydusi darbo jėga, vedybos ir daugelis kitų dalykų sąlygoja plačiai paplitusių kultūros reiškinių egzistavimą ir kt. Nacionalinės valstybės samprata, paremta teritoriniu suverenumu, kultūrinį pasaulį dalija kaip platų ir priimančią narius (Appadurai 2003: 337–339).

Atviros erdvės studijoms Lietuvoje iš tiesų skirta mažiau darbų, palyginti su etnografinio regiono ar etninės kultūros modernizacijos ir raidos tyrimais. Lietuvos etnografinių regionų tyrimai rodo, kaip Aukštaitijos atviros erdvės plečiasi, kai kuriais atvejais galima sakyti, kad kultūrinės ribos (Savoniakaitė 2004; Savoniakaitė 2006) daugiau siejasi su nacionalinės valstybės politika ar kintančios ekonomikos bei žinių srautais. Dėl to tam tikros vietos tapatybė Lietuvoje geriausiai suvokiama erdviškai ir laikiškai gilinantis į lokalsios kultūros istorijos dalykus, į etniškumą, į priklausomybę bendruomenei ir į santykius su kitomis bendruomenėmis bei kitais socialiniais reiškiniais.

Tapatybė erdvėje ir vietoje – kokia yra priklausomybė regionui laiko požiūriu?

Šiame „Lietuvos etnologijos“ tome nagrinėjama bendruomenės ir individo tapatybė, veikiama erdvės, vietos istorinių aplinkybių ir kultūros paveldo, politinės situacijos ir konkrečios valstybės politikos, globalizacijos reiškinų, ekologinio konteksto ir kintančio regiono diskursų. Stengėmės parodyti, kaip gali būti tiriamas įvairių istorinių laikotarpių kultūros paveldas. Taip pat siekėme atskleisti, kaip keičiasi „etnografinio regiono“ samprata, kokie yra įvairūs moksliniai požiūriai į tapatybės ir kultūros paveldo regioninius savitumus kintančioje Europoje. Kas apibrėžia žmonių tapatybę regionuose?

Irena Regina Merkienė straipsnyje „Lokalinė kultūra istorijos ir geografijos kontekste“ teigia, kad lokalinė kultūra visada siejasi su tam tikra sutartine teritorija. „Ši apibrėžiama ne dyžiu, o santykiu tarp tiriamo objekto ir jo geografinio konteksto. <...> Atskiros valstybės etnokultūriniai tyrimai – platesnės istoriškai susiklosčiusios panašios kultūros srities, kaip antai Lietuvos atveju – Baltoskandijos regiono, Rytų Europos, apskritai Europos ir pan., atžvilgiu.“

Lokaliniuose tyrimuose istorinis kontekstas svarbiausias su lokalinės antropologijos istorija susijusioms studijoms. Lietuvoje tiek etnologai, tiek istorikai ir sociologai taip pat vis dažniau savo tyrimus grindžia individualaus gyvenimo istorijomis. Socialinėje ir kultūrinėje antropologijoje lokaliniai kultūros tyrimai siejami su taikomaisiais aspektais, siekiama sumažinti socialines įtampas ir vietinių kultūrų susipriešinimą.

Lokalsios bendruomenės retai būna etniškai vienalytės. Santykis „mes“ ir „kiti“ yra tarsi „nesibaigiantys spiraliniai laiptai“. Autorė pabrėžia, kad realiausias bendruomenės pamatas yra bendra teritorija ir vienijanti lokali savimone, atsiskleidžianti per ūkinių, religinių ir kultūrinių saitų visumą. Bendruomenės nariai savo gerovę sieja su „vietos“ likimu. Pasak I. R. Merkienės, geografija ir istorija lokalinės kultūros tyrimuose yra smarkiai susipynusios. Gamtinis

kontekstas apima istoriškai susiklosčiusius gamtinius gamybinius teritorinius kompleksus ir jų komponentus. Kitas požiūris – geografiniai veiksniai atsiskleidžia kaip erdvė vietinių ir trajektorinių idėjų sklaidai ir įgyvendinimui. Straipsnyje įtikinamai įrodoma, kad mūsų kultūros tapatumas remiasi tiek savo lokalaus, tiek aplinkinio pasaulio gamtos ir kultūros sinteze, kuri lengvai matyti Baltijos regiono kaimo gyvenime. Kultūros atžvilgiu istorija yra visuomenės raida, kurios esmę sudaro įvairialypė žmonių veikla. Visos žemės reformos kaip lokalinės kultūros istorijos faktai darė įtaką socialinei ir medžiaginei Lietuvos kultūrai.

Ullrichas Kockelis savo straipsnyje „Ieškant Europos vidaus ribų: ekoetnologiniai pamastymai apie vietos ir istoriškumo prasmę“ svarsto europietiškosios tapatybės ir ribų klausimą. Jis galime tirti žvelgdami į Europą kaip sudarytą iš žmonių, apsigyvenusių pasienyje, susidariusiame integruojantis Europai. U. Kockelis savo tyrime daugiausia dėmesio skiria ne geografinei „prarastai Europai“, bet antropologiniam „prarastų europiečių“ klausimui. Jį domina istorija ir judėjimas pasienyje, pasienio sritys ir erdvės.

U. Kockelis įdomiai apibrėžia teritorijos ir trajektorijos sampratų kontrastą. Pirmiausia teritorijos beveik nereikia paaiškinti, tai yra „apribota sritis, valdoma ypatingos jėgos“. O trajektorija apibrėžiama kaip perėjimas, pažeidimas. Šiuo terminu aiškinami individo ar grupės „gyvenimo keliai“. „Riba“ yra esminė „savęs tapatinimo“ dalis. Ribos gali būti apibrėžiamos kaip atvira erdvė. Jos negali būti tapatinamos su bendrumu, savumu.

Vokiškai kalbančioje Europoje nuo 1970 m. regionistinis, vėliau gamtos apsaugos judėjimas teigiamai apibūdina „gimtinės“ sąvoką, kurią dažnai sugretina su hegemonija kaip ardomuoju principu. Angliškai kalbantis pasaulis debatus dėl „gimtinės“ sieja su paveldu, jo vieta šiuolaikinėje visuomenėje, su regionizmu. Kontinentinėje Europoje tyrinėtojų dėmesys krypsta į komercinį paveldo panaudojimą, paveldo autentiškumą ir nuosavybę.

Pabrėžiama, kad sąvokos „gimtinė“ diskursas ne visada artimai siejasi su materialiu pagrindu. Vienas iš savitų požiūrių į bendrumą, tapatybę, priklausantią nuo konkretaus regioninio pamato, susijęs su „antropologijos namie“ tyrimais, dažnai sulaukia kritikos. Lauko tyrimai visuomet siejasi su konkrečiu regiono ekologiniu kontekstu. Mes turime prisiminti sąvokos „regio“ reikšmę, kuri daugiau apibrėžia plačią ypatingą hegemoniją, negu aiškiai apribotą teritoriją su unikaliomis charakteristikomis. „Regioninės kultūros“ diskursai artimiausiai siejasi su ekologiniais regionais, o kultūrinę išraišką susieti su geografiniais rėmais yra sudėtinga.

Gražiai tapatindamas „ribas“ su „savo prieškambariu“, kitais žodžiais tariant, kambariu, kuriame atrandame kultūrinius skirtumus, U. Kockelis gilina

į mobilumą, vertinamą ekonomistų. Šiuo atveju trajektorijos keičia statiškas teritorijas apribojančias sienas. Šiuolaikinėje Europos ekonominėje migracijoje atsiranda daug kultūrinių netikėtumų. Pažangiuose „Europos žmonių“ kūrimo procesuose atsiranda naujų „bendrumo įvairovėje“ bruožų, sąlygotų bendrų frazių, cituojamų iš Europos Sąjungos spaudos ir daugelio kitų dalykų. Europos be sienų idėja yra paremta laisvu produkcijos, gėrybių judėjimu, laisvos darbo rinkos kūrimu. Regionų Europos idealai siejami su politiniais rinkos ekonomikos principais. Organizuojant naujus regionus, trajektorijos „laisvai kintančio regio“ perkelia teritorijas. Kyla klausimas: kur Europa? U. Kockelis įtikinamai pateikia iš tikrųjų gilių ir pasvertų argumentų, kad tik etninėse ribose tarp „naujų trajektorijų“ mes galime atrasti Europą.

Daugeliu atvejų regiono tyrimai siejami su erdvės tyrimais, kur erdvė aptariama kaip „kultūriškai sukonstruota, daugiabalsė identifikacijos sritis“. Erdvė apibrėžiama žmonių gyvenimą konstruojančiais erdviniais galios ryšiais. Erdvės kategorijomis nusakomas socialinis tapatumas yra naudingas regiono studijoms.

Ingo W. Schröderis straipsnyje „Debatai apie erdvę, bendruomenę bei vietą antropologijoje ir jų naudingumą regionui tyrinėti“ teigia, kad antropologų darbuose šiuolaikinio regiono apibrėžimų nėra daug. Jis apibrėžia regioną kaip unikalią geografinę erdvę, konkretaus istorinio proceso produktą, kuriame įkūnytos „regioninės kultūros“, „regioninio paveldo“ idėjos. Regiono kaip erdvės savitumas išlieka čia gyvenančių žmonių pastangomis. Anot I. W. Schröderio, regioną reikia studijuoti „per jį patį“ kaip fizinę ir geopolitinę erdvę ar „patį sau“ kaip socialinio tapatumo rėmus ir unikalaus istorinio proceso produktą.

Be to, straipsnyje minima egzistuojanti antropologinė tradicija, nukreipta į politinę erdvės ekonomiką, kuri atranda vietą kaip jėgos hierarchijų aplinką, eksploataciją, marginalizaciją. Šiuo požiūriu vietas formuoja socialiniai ryšiai per istorines galios trajektorijas.

I. W. Schröderio manymu, dabartinėje antropologinėje mintyje dominuoja kultūralistinis supratimas, kuris siejasi su disciplinos postmoderniu diskursu ir subjektyvumu. Geografiniu požiūriu vieta ir regionas yra analitinės lokalsios kultūros konstrukcijos ir socialinės patirties dalis. Sąvokos „bendruomenė“ ir „vieta“ aprašomos kaip daugiau ar mažiau identiškai reiškiniai. I. W. Schröderis sutinka su daugelio tyrinėtojų nuomone, kad modernybės sąlygomis atgaminti vietinius reiškinius darosi ypač sudėtinga. Tam daro įtaką nacionalinės valstybės pastangos apibrėžti visus kaimynus, taip pat auganti atskirtis tarp teritorijos ir individualios bei kolektyvinės patirties. Vietiškumas – tai materiali kaimynystės reprodukcija kaip pasipriešinimas aplinkos kitimui. Šie subjektai yra veikiami nacionalinės valstybės. Vietiškumas suvokiamas kaip žmonių prieš-

prieša globalizacijos vėjams. Tam tikra geografija apibrėžti etnografiniai tyrimai padeda nustatyti „regioninio pasaulio patirtis“.

Anete Karlsone istoriniu požiūriu žvelgia į nacionalinės valstybės (kaip atskiros vietos, regiono ar besikeičiančios visuomenės) etninio ir socialinio identiteto formavimo procesus, vykstančius per spaudą ir naujas besikuriančias organizacijas. Straipsnyje „Etninio ir socialinio tapatumo išraiška: perėjimas nuo regioninės aprangos prie vienodos mados Latvijoje“ ji nagrinėja etninės kultūros transformavimosi procesus – tradicinio rūbo kūrimą ir naujus socialinius pokyčius konkrečiame regione, turinčiame savitas ekonomines sąlygas.

Teigiama, kad XIX a. viduryje etninis ir socialinis žmonių tapatumas sutapo, nes baudžiavinėje santvarkoje daugiau negu devyniasdešimt procentų gyventojų buvo kaimiečiai. Panaikinus baudžiavą, migruojančių žmonių tapatumas keitėsi. Formavosi naujos socialinės klasės, kurios savo tapatumą pabrėžė skirtingais rūbais. Buvo viešai keliami ir svarstomi edukaciniai klausimai, pavyzdžiui, ar gerai, kad kaimietė panaši savo rūbu į miestietę? Buvo organizuojamos komisijos, reglamentuojančios kostiumo kūrimą. Per spaudą jos platino etninės kultūros artefaktų stilizaciją. Autorė lengvai įpina tautinio kostiumo kūrimo, kartu ir viešų svarstymų apie etninės, nacionalinės ir Europos kultūros sąlyčius į plačią valstietiškosios socialinės istorijos panoramą. Straipsnyje stengiamasi atskleisti, kaip 1860–1880 m. Latvijos spauda padėjo kurti „latviško stiliaus“ rūbą ir unifikuoti kaimo bei miesto gyventojų madas. Pateiktos aki-vaizdžios ir glaustos gairės, kaip XIX a. antrojoje pusėje formavosi naujės, iš baudžiavinės santvarkos ištrūkusios „įsivaizduojamos bendruomenės“ bruožai, parodoma, kad liaudies kultūros palikimas buvo esminis pagrindas nacionalinei savivokai formuotis. Kita vertus, regionų kultūrinius savitumus unifikojo Europos mados, stipriai plintančios per spaudą ar visuomenines organizacijas.

Istorinės ir šiuolaikinės kultūrinės tradicijos ypatumai daugelyje etnologų darbų išskiriami lyginant panašius įvairių etnografinių regionų reiškinius. Rūta Žarskienė straipsnyje „Regioniniai lietuvių etninės instrumentinės muzikos savitumai. XX a. pirmosios pusės tyrimai“ stengiasi parodyti palaipsnių senųjų instrumentų ir senosios tradicijos nykimą plintant Europoje žinomiems instrumentams. Siekiama atskleisti pagrindinių Lietuvos etnografinių regionų – Aukštaitijos, Žemaitijos, Suvalkijos ir Dzūkijos – svarbiausias instrumentinės tradicijos savybes ir muzikanto asmenybės vaidmenį išsaugant ir net gaivinant senąją tradiciją. R. Žarskienė įvertina, kaip kaimo šviesuoliai ir inteligentai stengėsi saugoti ir gaivinti senąją tradiciją. Tačiau senųjų muzikos instrumentų autentiško skambesio – pavyzdžiui, daudyčių skambesio Aukštaitijos krašto gyvojoje tradicijoje – jau seniai neišgirsi. Pasikeitus gyvenimo ritmui buvo išrastos nau-

jos tradicijos. Žemaitijos, kaip ir Aukštaitijos, regionas pasižymėjo didele instrumentų ir jais atliekamų kūrinių stilistine įvairove. Greta senųjų etninių instrumentų Žemaitijoje, taip pat ir kituose regionuose, buvo griežiama ir atsi-neštais, daugelyje Europos tautų naudojamais instrumentais. Kitaip negu Aukštaitijos ir Žemaitijos tradicijoje, Suvalkijoje ir Dzūkijoje galima išvelgti „monodinio“ stiliaus bruožų, kuriuos lėmė Pietų Lietuvos vokalinio vienbalsiškumo tradicija.

Vadinasi, muzikos paveldo tyrimai rodo, kad etninio regiono ir etninio instrumentinio muzikavimo tradicijos paplitimo ribos ne visada sutapdavo. Folkloro tradicija buvo gaivinama per spaudą. Vis dėlto apibendrinanti išsamų tyrimų išvada yra ta, kad regioninius savitumus geriausiai atskleidžia senasis instrumentinės tradicijos klodas – senieji autochtoniniai instrumentai ir jais atliekamas repertuaras.

Vertinant regiono ar regionizmo sampratą Lietuvoje, reikia sutikti su Vytauto Tumėno nuomone ir apibrėžti jas kaip instrumentines. Straipsnyje „Konvencionalūs, klasifikaciniai ir interpretaciniai regioninės tapatybės aspektai“ jis pagrįstai įvertina istoriografijoje nusistovėjusias nuostatas, kad regionas apima artimus, bet skirtingus teritorinius vienetus, o regiono kultūra dažnai kelia klausimus, susijusius su daugelio vietovių kultūros įvairove. Istoriografijoje etnografiniai regionai nebuvo tiesiogiai siejami su teritorija, jie labiau buvo siejami su individais, gyventojais, pavyzdžiui, pateikiami faktai, kad su dzūkiais siejamos žemės vardas atsirado tik XIX a. pabaigoje, o Dzūkijos samprata siejama su tarpe. Nagrinėjamos istorijos moksle susiklosčiusios etnografinių sričių koncepcijos. Straipsnyje nuosekliai aptariama etnografinių sričių ar regionų turėta didžiulė instrumentinė klasifikacinė reikšmė lietuvių etnologijoje ir liaudies mene, analizuojama regionų apibrėžtis. Anot V. Tumėno, humanitarinės minties kontekstas verčia kitaip pažvelgti į įprastas visuomenėje sutartines sampratas ir ieškoti gilesnės reiškinių prasmės.

Kodėl dabartinėje kultūroje transformuojasi etnoregioniniai tapatumo simboliai? Kokia globalizacijos procesų įtaka liaudies menui? Viena vertus, etnoregiono sampratos dinamika savaip keitė tautodailės ir visos liaudies kūrybos raidą. Kita vertus, liaudies kūryba turėjo didelę įtaką mokslui iškeliant etnoregionų reikšmę. Šiuolaikiniuose miestuose plintanti atgaivinta senoji juostų tradicija, kaip ir stilizuotos tautinės juostos, įgauna kitų ypatybių. Atsiranda subregioninio tapatumo bruožus praradusi tautodailė, autoriaus pavadinta „lietuviškąja“. Tautodailės kaitos procesus veikia tautodailės vadyba, etnologijos mokslo sklaida, tapatybės plėtojimo politika.

V. Tumėnas daro išvadą, kad tikslių ribų negalinti turėti moksliskai objektyvi etnokultūrinių regionų samprata Lietuvoje iš tikrųjų balansavo tarp dviejų skirtingų sampratų: sutartinio sąlygiško subetninių žemių konkretaus žemėlapio ir etninės kultūros reiškinių visumos apytikrių arealinių schemų, nepakankamai tikslių, kad jas būtų galima praktiškai taikyti. Vadinasi, regiono ribos nėra visapusiški kultūrinio paveldo rėmai šiuolaikiniame globalėjančiame pasaulyje.

Lietuvišku atminties ženklu laikomos tautinės juostos kultūrinių atitikmenų turi platesniame regione negu nacionalinė valstybė ar etninė žemė. Panašių kultūros sklaidos ir šiuolaikinės kaitos pavyzdžių yra daugelyje Europos vietų. Įdomus, visada konkrečioje valstybėje unikalus ir dažnai kultūros raidos studijose sutinkamas požiūris, kad regionas yra konkrečios nacionalinės valstybės savitas vienetas, kurio kultūriniai savitumai yra palaikomi nacionalinės valstybės politikos ir kolektyvinės atminties interpretacijų.

Tęstinumą ir pokyčius lemia politinė situacija regione, teigia Jasna Fakin Bajec straipsnyje „Architektūros paveldas: svarbus Slovėnijos Karsto rajono tapatybės elementas“. Politinės krizės momentu lemiamą vaidmenį, konstruojant tapatumą (nacionalinį, regioninį ir vietinį), vaidina praeities kolektyvinės atminties interpretacijos. Kertiniai bruožai, apibrėžiantys socialinį tapatumą, yra istorinis „tęstinumas“, perduodamas iš kartos į kartą, ir „išskirtinumo“ pripažinimas, kuris yra nuolatinis procesas, atpažįstamas santykiuose su „kitais“.

Slovėnijoje, kaip ir daugelyje vietų, pagrindinės senųjų įvykių interpretacijos, pasikeitus politinei situacijai, nebetinka naujam politiniam kontekstui. Praeitis yra legalizuojama ir naudojama dabarčiai išskirti globaliame pasaulyje. Praeities tęstinume pasikartojimai, Erico Hobsbawno žodžiais tariant, yra „pušiau būtini“. Slovėniško nacionalinio tapatumo apibrėžimui XX a., kaip ir Latvijoje bei Lietuvoje, buvo svarbi valstietiškoji kultūrinė tradicija. Kaimo kultūros ir kraštovaizdžio įtaka jaučiama ir postmodernioje vartotojų visuomenėje. Karsto regionas Slovėnijoje išsiskiria savo geografija, klimatu ir kultūra. Šis regionas visada atpažįstamas iš unikalios architektūros, pritaikytos gyventi kaimė. Jis yra puikus Europos regioninės integracijos pavyzdys, kai projektais siekiama išlaikyti kultūros savitumą. Praeitis nereiškia paprasto „vietinio renesanso“. Neišvengiama globalizacijos įtaka. Praeities kultūros paveldo interpretacijos, J. Fakin Bajec nuomone, yra susijusios su žmonių naryste bendruomenėje, su jausmu, kad jie priklauso bendruomenei, todėl neišvengiamai turi įterpti savo kultūros paveldą į šiuolaikinį gyvenimą ir rekonstruoti savo regioninį-vietinį tapatumą.

Baigiamosios pastabos

Baigdami norėtume teigti, kad tiriant tapatybę, ypač svarbu sutelkti dėmesį į žmonių savęs ar kito identifikaciją, etniškumą, regioninį erdviškai ir laikiškai fiksuotą kultūros paveldą. Daugeliu atvejų šiuolaikiniuose humanitariniuose ir socialiniuose tyrimuose glaudžiai siejasi erdvės, bendruomenės, individo ir visuomenės, vietos ir regiono diskursai. Etnologijos, antropologijos moksle šie veiksniai paaiškina, papildo ir padeda pažinti vienas kitą. Vienu atveju regioną darosi sunku apibrėžti, kitu – jis tapatinamas su etnine kultūra ar etnine raiška, dar kitu – su nacionaline valstybe ar pasienio ribomis. Vadinas, šiandien sąvoka „regionas“ yra vartojama apibrėžti istorines etninės kultūros ribas, ji daugiau siejama su nacionalinės valstybės institucijų politika bei veikla ir, žinoma, kintančia Europa ir globalia ekonomika.

Straipsnių autoriai yra įvairiausių regiono diskursų šalininkai. Labai išsamiai ir argumentuotai atskleidžiama regiono diskursų įvairovė vokiškai ir angliškai kalbančioje Europoje. Išskiriama etninė tapatybė kaip naujosios Europos individo savitos kultūros dalis. Teigiama, kad studijuojant regioną, reikia derinti fizinės ir geopolitinės erdvės studijas su socialinio tapatumo ieškojimu bei neužmiršti juos įvertinti kaip unikalų istorinį produktą. Istorinį požiūrį į kultūros kaitą atskleidžiantys tyrinėtojai rodo, kaip regione gyvenančių žmonių etninės ir socialinės tapatybės kinta tam tikru istoriniu momentu ir kaip nacionalinė valstybė šias tapatybes formuoja per spaudą ir besikuriančias naujas organizacijas. Panašūs diskursai ir tyrimai buvo plačiai paplitę Baltijos šalyse ir kaimyninėse valstybėse – istorinės ir šiuolaikinės kultūrinės tradicijos ypatumai išskiriami lyginant panašius reiškinius etnografiniuose regionuose. Studijuojamas atskiras savitas nacionalinės valstybės regionas kaip socialinis vienetas, kuriantis savo kultūros paveldą. Dėmesys sutelkiamas į kultūros reiškinių tęstinumą ir tiriami pokyčiai, kuriuos lemia politinė situacija regione.

Galiausiai regiono ribos nėra visapusiški kultūrinio paveldo rėmai šiuolaikiniame globaliame pasaulyje. Tikimės, kad mūsų leidinys iškels naujų mokslinių klausimų. Visos studijos kartu mums rodo, kokia įvairiareikšmė sąvoka gali būti regionas – ją dar ne kartą tirsime.

Literatūra

- Anderson Benedict. 1999. *Įsivaizduojamos bendruomenės. Apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*. Vilnius: Baltos lankos.
- Appadurai Arjun. 2003. Sovereignty without Territoriality, Low M. S. and Lawrence-Zúñiga D. (eds.). *The Anthropology of Space and Place: Locating Culture*: 337–349. Oxford: Blackwell.
- Barth Frederic. 1969. Introduction, Barth F. (ed.). *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*: 9–38. Bergen-Oslo: Universitets Forlaget.
- Bestor C. Theodore. 2003. Markets and Places: Tokyo and the Global Tuna Trade, Low M. S. and Lawrence-Zúñiga D. (eds.). *The Anthropology of Space and Place: Locating Culture*: 301–320. Oxford: Blackwell.
- Castells Manuel. 2000. *The Power of Identity*. Oxford: Blackwell.
- Cohen Anthony. 1982. Belonging: The Experience of Culture, Cohen A. (ed.). *Belonging: Identity and Social Organization in British Rural Cultures*: 1–18. Manchester: Manchester University Press.
- Čepaitienė Auksuolė. 2001. Atgaivinant etninį tapatumą: individas, simbolis, vieta, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 1(10): 191–204.
- Čiubrinskas Vytis. 1998. Lietuvos sentikių-rusų etnografija: tyrinėjimo patirtis, problemos ir perspektyvos, Čiubrinskas V. (sud.). *Lietuvos Sentikiai. Duomenys ir tyrimai 1996–1997*: 92–100. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Fernandez James. 2003. Emergence and Convergence in Some African Sacred Places, Low M. S. and Lawrence-Zúñiga D. (eds.). *The Anthropology of Space and Place: Locating Culture*: 187–203. Oxford: Blackwell.
- Geertz Clifford. 1973. *Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- Giddens Anthony. 1990. *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity.
- Gray John. 2003. Open Spaces and Dwelling Places: Being at Home on Hill Farms in the Scottish Borders, Low M. S. and Lawrence-Zúñiga D. (eds.). *The Anthropology of Space and Place: Locating Culture*: 224–246. Oxford: Blackwell.
- Gupta Akhil. 2003. The Song or the Nonaligned World: Transnational Identities and the Reinscription of Space in Late Capitalism, Low M. S. and Lawrence-Zúñiga D. (eds.). *The Anthropology of Space and Place: Locating Culture*: 321–336. Oxford: Blackwell.
- Gupta Akhil and Ferguson James. 2004. Space, Identity, and the Politics of Difference, Inda H. J. and Rosaldo R. (eds.). *The Anthropology of Globalization*: 65–80. Oxford: Blackwell.

- Hall T. Eduard. 2003. Proxemics, Low M. S. and Lawrence-Zúñiga D. (eds.). *The Anthropology of Space and Place: Locating Culture*: 51–73. Oxford: Blackwell.
- Kalnius Petras. 2002. „Kitokie“ tarp „savų“: Lietuvos etnografinių grupių stereotipai, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 2(11): 47–63.
- Kuper Hilda. 2003. The Language of Sites in the Politics of Space, Low M. S. and Lawrence-Zúñiga D. (eds.). *The Anthropology of Space and Place: Locating Culture*: 247–263. Oxford: Blackwell.
- Lash Scott and Urry John. 1999. *Economies of Signs and Space*. London: Sage.
- Low M. Setha and Lawrence-Zúñiga D. (eds.). 2003. *The Anthropology of Space and Place: Locating Culture*. Oxford: Blackwell.
- Löfgren Orvar. 2003. The Sweetness of Home: Class, Culture and Family Life in Sweden, Low M. S. and Lawrence-Zúñiga D. (eds.). *The Anthropology of Space and Place: Locating Culture*: 142–159. Oxford: Blackwell.
- Merkienė Regina. 1998. Lietuvininkų pirštinės: kultūrų kryžkelėje. *Lietuvos etnologija* 3. Vilnius: Žara.
- Milius Vacys. 1959. Lietuvių valstiečių maistas. XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje, *Iš lietuvių kultūros istorijos* 2: 257–268.
- Nikžentaitis Alvydas. 2005. Lokalinės istorijos tyrimai Lietuvoje: naujas iššūkis Lietuvos istoriografijoje?, Ragauskas A., Senkus V., Mačiukas Ž. (sud.). *Lietuvos lokaliųjų tyrimų padėtis*: 12–15. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas: 12–15.
- Rodman C. Margaret. 2003. Empowering Place: Multilocality and Multivocality, Low M. S. and Lawrence-Zúñiga D. (eds.). *The Anthropology of Space and Place: Locating Culture*: 204–223. Oxford: Blackwell.
- Savoniakaitė Vida. 2001. Etniškumas. Lietuviai Latvijos pasienyje, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 1(10): 222–223.
- Savoniakaitė Vida. 2003. Aukštaičiai: „ribų“ sampratos, *Lituanistica* 3(55): 101–112.
- Savoniakaitė Vida. 2004. Kultūra ir ekonomika laike, *Lituanistica* 3(59): 57–70.
- Savoniakaitė Vida. 2006. Bendruomenės vykdomas teisingumas šiuolaikinėje ekonomikoje, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 5(14): 53–64.
- Šaknys Žilvytis. 2001. Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje. Jaunimo vakarėliai. *Lietuvos etnologija* 7. Vilnius: Diemedžio leidykla.
- Tarptautinių žodžių žodynas*. 1985. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija.
- Tumėnas Vytautas. 2003. Baltiškų juostų simbolių sistemos paieškos: nuo mokslinės interpretacijos iki autentiškos tradicinės liaudiškos tipologijos, *Acta academiae Artium Vilmensis* 31: 21–38.
- Vyšniauskaitė Angelė, Kalnius Petras, Paukštytė Rasa. 1995. *Lietuvių šeima ir papročiai*. Vilnius: Mintis.

Introduction. Identity in Space and Time: the Changing Regions

Vida Savoniakaitė

Summary

When framing the present “Lithuanian ethnology” volume we focussed on studies displaying different regional discourses. The object of our investigation is identity, common and individual. Identity is considered as a phenomenon affected by a variety of factors, such as space or local historical circumstances, cultural heritage, political situation, particular policy pursued by a state, multiple aspects of globalisation, an ecological context, and discourses on the changing region. We contend that inquiry into identity provides a vital focus for self-identification, ethnicity, and regional cultural heritage from the point of view of space and time. We sought to demonstrate multiple ways of exploring cultural heritage derived from different historical periods. In this way, we sought to show how the notion of an “ethnographic region” changes, and how diverse are the scientific approaches to the regional peculiarities of identity and cultural heritage in changing Europe. Different approaches used by different authors will show different regional discourses existing in ethnological and anthropological studies of West and East Europe. The economic processes of modern globalisation and glocalisation identify regions. Integral parts of studies of a particular space or place, they are related to numerous factors, such as historical economic processes, ethnographic regions, the national state, a definite part of national state, or a newly re-created feeling of human solidarity. We hope that this volume will contribute to the emergence of new questions.

How does culture determine the boundaries of a region today? In this volume we try to show how inquiry into historical communities and modern Europeans’ identity are related to the changing discourses on a region. Identity studies are tied, in the first place, to ethnographic field research. We shall try to answer the following question: where do the boundaries of a changing region lie?

Modern “place” studies are problematic because in many respects we cannot define “place” precisely. First, place is a geographical term. Cultural phenomena – if they are related to geography – are more obvious in states, regions or localities experiencing milder effects of industry, globalisation, and modern communications. People inhabiting such localities maintain closer relations with a definite geographical point. In the most advanced hearts of economy, cultural phenomena are detached, in many respects, only from the cultural heritage of a particular place. Modern anthropological studies have

supplied relevant supporting data. For example, one cannot give a monosemantic definition of a place, because it is seen as a “many-placed” and “many-voiced” object. It is equally difficult to define a region. Some authors argue that regional studies have turned into the object of descriptive studies. Regional studies are essentially local studies, and, as such, they are attached to places and relations by spatial links and values. To define space, another term, specifically, the “living space” is used. Region and place may be realised as synonyms. In this case, place is defined, first, as an anthropological construct for the localisation of ideas, and, secondly, as a socially constructed spatial experience. Verbal communication in a particular region is more important to anthropologists than to geographers. What is more, scholars contend that place, in part, conveys more than local-ness. Place opens an opportunity for action. New theoretical discourses emerge on such issues as a feeling of place, or localness employed for the determination of, for example, church activities. In them, place is perceived as a cultural and social phenomenon constructed on the plane of practice. Geography may become only a metaphor of a definite place. For decades the “problem of space” has been viewed as a problem of place, a culturally defined object described by ethnographers. The “problem of place” is viewed as an issue of cultural anthropology.

Lithuanian ethnology studies focus on the original characteristics of ethnographic regions of Lithuania. An original property of culture developed in an ethnographic region is the problem with the longest history of inquiry carried out from different perspectives in the country. Ethnographic region changes in modern life and scholarship. A large number of Lithuanian ethnographic, ethnological and anthropological studies are concerned with space and place. We decided to share our scholarly experience by organising a conference, and, eventually, by compiling this publication. Its purpose is to examine discourses on region, and methodological approaches to region in present-day studies.

The authors of relevant articles are proponents of many-sided regional discourse. The German- and English-speaking Europe provides a profound and well-grounded variety of regional discourses. They highlight ethnic identity as a part of exceptional culture practised by an individual having his / her domicile in the New Europe. They contend that regional studies ought to combine the studies of physical and geopolitical space with the search for the frameworks of social identity, keeping in mind that these frameworks are unique historical products. The authors who use the historical approach to interpret cultural changes show how ethnic and social identities of people inhabiting a particular region coincide at a definite historical moment, and how a national

state forms these identities through press and newly-emerging organisations. Similar discourses and studies were once widely spread over the Baltic and neighbouring states. They focused on the characteristic features of the historical and modern cultural tradition by comparing similar phenomena in separate ethnographic regions. These studies examine a separate original region of a national state viewing it as a social entity engaged in the creation of its cultural heritage. Attention is focussed on the continuity of cultural phenomena and on the study of changes determined by the political situation in a relevant region.

Clearly, the boundaries of a region have ceased to be the absolute framework of cultural heritage in a globalised world. We believe that our publication will provoke new problems producing incentive for further inquiry. Regarded as a Lithuanian token of memory, woven bands and sashes have their cultural counterparts in spaces wider than an ethnographic region or an ethnic land. Overall, the studies convince us that region is a many-sided idea. This means that we shall explore its multiple manifestations in space and time more than once.

Finally, we would like to say that investigation into identity is very largely featured by focusing on such issues as self-identification, other person's identification, ethnicity, and regional cultural heritage, viewed from the perspective of space and time. Modern humanitarian and social studies discourses on space, community, individual, society, place, and region closely intertwine. In ethnology and anthropology, they explain and supplement each other, facilitating in this way mutual understanding. On the one hand, region is an idea hard to define, on the other, region is identified with ethnic culture or ethnic representation, or even with a national state or borderlands. Today the term of region is used to denote the historical boundaries of an ethnic culture. It is largely connected with the national state's institutional policy and activities, and, understandably, with the changing Europe and the global economy.

Gauta 2006 m. lapkričio mėn.

